

Právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích podle ustanovení § 13 odst. 2 obč. zák. je právem majetkové povahy, které se promlčuje v obecné promlčecí době.

(Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci
ze dne 17. 2. 2004, sp. zn. 1 Co 63/2003)

K r a j s k ý s o u d v Brně svým rozsudkem vyhověl zčásti žalobě a zavázal žalovanou povinnost zaplatit žalobci nemajetkovou újmu v penězích ve výši 100 000 Kč, v další části žalobu o nemajetkovou újmu ve výši 400 000 Kč zamítl, nepřiznal účastníkům právo na náhradu nákladů řízení a zástupci žalobce přiznal odměnu za zastupování.

Po provedeném řízení dospěl soud prvního stupně k závěru, že žalovaná se dopustila vůči žalobci porušení jeho osobnostních práv tím, že žalobce jako odsouzený vykonal trest odnětí svobody delší o 10 měsíců a 14 dnů, než mu bylo (po mimořádných opravných prostředcích) uloženo pravomocným rozhodnutím soudu, žalobce byl tak protiprávně zbaven osobní svobody, což nemůže být reparováno pouhou omluvou. Při stanovení výše náhrady nemajetkové újmy soud přihlížel „k osobě žalobce, tak, jak vyplývá z trestního spisu.“ Podle názoru soudu je v dané věci pasivně legitimována Česká republika, za niž jedná Ministerstvo spravedlnosti proto, že vrchní soud kasačním rozhodnutím takto žalovaného označil.

Námítku promlčení žalované neshledal soud prvního stupně důvodnou, neboť (bez dalšího zdůvodnění) nárok na náhradu nemajetkové újmy v penězích je nepromlčitelný. Navíc vyhovujícím rozsudkem soudu o tomto nároku se „konstituuje vznik takové pohledávky,“ do dne právní moci rozsudku pohledávka neexistuje, a proto se nárok na ni ani promlčet nemůže.

Proti rozsudku krajského soudu podala žalovaná včasné odvolání zaměřené do vyhovující části výroku a namítala, že rozhodnutí spočívá na nesprávném právním posouzení projednávané věci.

Žalovaná – mimo jiné – považuje za nesprávné posouzení uplatněné námítky promlčení. Podle názoru odvolatelky je právo na přiznání náhrady nemajetkové újmy v penězích právem majetkovým, neboť peněžní hodnota nemajetkové újmy představuje hodnotu majetkovou a není podstatné, zda se pojem právo nahradí pojmem nárok nebo pohledávka (jak to činí soud prvního stupně). Podle ustanovení § 100 odst. 2 obč. zák. se promlčují všechna majetková práva s výjimkou práva vlastnického, a žaloba proto měla být zamítnuta i z důvodu uplatněné námítky promlčení. Z těchto důvodů odvolatelka navrhla v napadené části rozsudek soudu prvního stupně změnit tak, že se žaloba zamítá, popřípadě jej zrušit a vrátit soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

Žalobce se s prvostupňovým rozsudkem zcela ztotožnil a navrhl v napadené části prvostupňový rozsudek potvrdit.

Odvolací soud po zjištění, že odvolání splňuje obecné náležitosti odvolacího podání uvedené v ustanovení § 205 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění po novele provedené zákonem č. 30/2000 Sb., a obsahuje relevantní odvolací důvod uvedený v ustanovení § 205 odst. 2 písm. g) o. s. ř., přezkoumal postupem podle ustanovení § 206, § 212 a § 212a občanského soudního řádu rozsudek krajského soudu v jeho odvoláním napadené části a dospěl k závěru, že odvolání nelze upřít důvodnosti.

V r o c h n í s o u d v Olomouci proto rozsudek krajského soudu v odvoláním napadené části změnil tak, že žalobu na zaplacení nemajetkové újmy v penězích zamítl.

Z o d ů v o d n ě n í :

Projednávanou věc je třeba i v současné době posuzovat – vzhledem k tvrzenému porušení osobnostních práv výkonem trestu odnětí svobody nad rámec rozhodnutí trestního soudu v době od 26. 3. 1995 do 8. 2. 1996 – podle zákona č. 40/1964 Sb., hlavy II., oddílu 1., § 11 a násl. ve znění zákonů č. 87/1990 Sb. a č. 509/1991 Sb., tedy podle občanského zákoníku v nyní účinném znění.

Podle ustanovení § 11 obč. zák. fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevu osobní povahy.

Podle ustanovení § 13 odst. 1 obč. zák. fyzická osoba má právo se zejména domáhat, aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do práva na ochranu její osobnosti, aby byly odstraněny následky těchto zásahů a aby jí bylo dáno přiměřené zadostiučinění. Podle ustanovení § 13 odst. 2 obč. zák., pokud by se nejevilo postačujícím zadostiučinění podle odst. 1 zejména proto, že byla ve značné míře snížena důstojnost fyzické osoby nebo její vážnost ve společnosti, má fyzická osoba též právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích. Podle ustanovení § 13 odst. 3 obč. zák. výši náhrady podle odst. 2 určí soud s přihlédnutím k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k porušení práva došlo.

Podle odvolacího soudu je namístě se v první řadě zabývat důvodností vznesené námitky promlčení.

Soud prvního stupně vyslovil názor, že v době před rozhodnutím soudu o náhradě nemajetkové újmy v penězích existuje pouze nárok na tuto náhradu a teprve pravomocný soudní rozsudek konstituuje vznik pohledávky a nárok na neexistující pohledávku před rozhodnutím soudu se nemůže promlčet; posléze činí další závěr, který nijak neodůvodňuje, že nárok podle § 13 odst. 2 obč. zák. promlčení nepodléhá. S žádným z těchto závěrů odvolací soud nesouhlasí.

Soud prvního stupně předně zavádějícím způsobem argumentuje existencí či vznikem „pohledávky“, která je typickým institutem závazkových vztahů, o který však v projednávané věci nejde. Z existujícího občanskoprávního vztahu vzniklé-

ho na základě neoprávněného porušení osobnostních práv fyzické osoby vznikají fyzické osobě práva na ochranu osobnostních práv a prostředky této ochrany jsou vyjmenovány v ustanovení § 13 obč. zák., mezi nimiž je i právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích.

Toto právo tedy vzniká okamžikem zásahu objektivně způsobitelného porušit nebo ohrozit osobnostní práva fyzické osoby a od toho okamžiku lze uvažovat v souladu s ustanovení § 101 obč. zák. o počátku běhu promlčecí lhůty.

Pro věc podstatné je proto zodpovězení otázky, zda práva z porušení osobnostních práv fyzické osoby podléhají promlčení či nikoliv.

Podle ustanovení § 100 odst. 2 obč. zák. se promlčují všechna práva majetková s výjimkou práva vlastnického. Tím není dotčeno ustanovení § 105. Zástavní práva se nepromlčují dříve, než zajištěná pohledávka.

Podle občanského zákoníku se zásadně promlčují všechna majetková práva, z čehož vyplývá, že promlčení nepodléhají práva ryze osobní a osobnostní, k nimž lze řadit jak práva vázaná na osobnost každého občana, tak kupříkladu práva spjatá s osobností občana jako autora, výkonného umělce, vynálezce, zlepšovatele či původce průmyslových vzorů.

Nepromlčuje se též právo na výživné jako právo s určitými osobními a zároveň i majetkovými prvky (§ 98 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb. v platném znění – dále jen „zák. o rod.“), avšak práva na jednotlivá opětuující se plnění výživného se promlčují (§ 98 odst. 2 zák. o rod.). Oproti tomu právo na bolestné a na náhradu za ztížení společenského uplatnění promlčení podléhá. Podstatným pro řešení této problematiky je proto závěr, zda právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích je právem majetkovým či nikoliv.

Právní praxe soudů ani právní teorie na zmíněnou problematiku nedávají jednotnou odpověď. Z úřední činnosti odvolacího soudu je známo, že zejména soudy severní Moravy se přiklání k názoru o promlčitelnosti práva na náhradu nemajetkové újmy v penězích podle ustanovení § 13 odst. 2 obč. zák. Toto stanovisko zastává i sám Vrchní soud v Olomouci, nová judikatura Nejvyššího soudu přejatá v dané věci i Krajským soudem v Brně je opačného názoru. V teoretické oblasti jsou zastánci promlčitelnosti zmíněného práva výrazné osobnosti právní teorie prof. JUDr. Jiří Švestka, DrSc., prof. JUDr. Karel Knap, DrSc. (srovnej publikace Ochrana osobnosti, nakladatelství Linde Praha, a. s., Praha 1996, str. 162-163, Občanský zákoník, komentář, 5. vydání 1999 C. H. BECK, str. 216), oproti tomu se objevil opačný názor v článku „Několik poznámek k novelizaci § 13 občanského zákoníku“, autor Milan Kamlach (Právo a zákonnost, č. 3/1991, str. 166 a násl.).

Z hlediska historického vývoje práva na ochranu osobnosti lze vycházet z ustanovení § 1490 všeobecného zákoníku občanského (vyhlášený patent z 1. června 1811, č. 946 sb. z. s.), podle něhož žaloby pro urážky na cti, které záležejí toliko v pohaněných slovy, písemnostmi nebo posunky, nemohou býti po uplynutí roku již vzneseny. Záleží-li však urážka v násilnostech, trvá žalobní právo na zadostiučinění po tři léta.

Občanský zákoník ze dne 25. 10. 1950, č. 141/1950 Sb., vyjma ochrany jména v ustanovení § 22, další ochranu osobnostních práv neupravoval, občanský zákoník ze dne 26. 2. 1964, č. 40/1964 Sb. upravoval v ustanovení § 11-17 ochranu osobnosti bez výslovného práva na náhradu nemajetkové újmy v penězích a teprve již zmíněnou novelou od 1. 1. 1992 zákon zakotvil také právo na relativní náhradu.

Z hlediska rozboru jednotlivých prostředků občanskoprávní ochrany osobnosti fyzické osoby se odvolací soud přiklání k třídění na prostředky obecné a zvláštní, jak je to běžné při kterémkoliv neoprávněném zásahu do zákonem chráněných subjektivních občanských práv (k obecným prostředkům lze přiřadit ochranu svědomí – § 6 obč. zák., ochranu poskytovanou třetí osobou – § 416 obč. zák., ochranu orgánů veřejné správy – § 5 obč. zák., ochranu soudní zabezpečovanou civilními soudy v režimu občanského soudního řádu, ať již před zahájením řízení, prostřednictvím předběžných opatření nebo určovacími žalobami, a konečně ochranu prostřednictvím žalob na náhradu škody na podkladě ustanovení § 16 a § 420 a násl. obč. zák.). Zvláštní soudní ochranu stanoví ustanovení § 13 obč. zák. a náleží sem právo domáhat se upuštění od neoprávněných zásahů, odstranění následků neoprávněných zásahů, právo na přiměřené zadostiučinění a právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích.

Z uvedeného vyplývá, že jednotné právo na ochranu osobnosti fyzické osoby je zabezpečováno řadou dílčích instrumentů, na které lze pohlížet relativně zcela samostatně. Vždyť měl-li by zákonodárce na mysli upravit jednotně prostředky ochrany osobnosti fyzické osoby, jen stěží by umožnil, aby práva na použití jednotlivých prostředků upravených v ustanovení § 13 odst. 1, 2 obč. zák. se bylo lze domáhat v soudním řízení kumulovaně, nýbrž z logiky věci by bylo nasnadě volit jeden ze zde uvedených prostředků v návaznosti na intenzitu protiprávního zásahu do osobnostní sféry fyzické osoby.

Z tohoto pohledu je také třeba přistupovat k řešení otázky, zda právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích je prostředkem ochrany osobnosti fyzické osoby relativně samostatným a zda jde o majetkové právo či nikoliv.

Odvolací soud zastává názor, že právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích podle ustanovení § 13 odst. 2 obč. zák. je jedním z dílčích a relativně samostatných prostředků ochrany jednotného práva a na ochranu osobnosti fyzické osoby, vzniká tehdy, kdy morální satisfakce jako ryze osobní právo k vyvážení a zmírnění nepříznivých následků protiprávního zásahu do osobnostních práv nepostačuje a byť jde o satisfakci v oblasti nemateriálních osobnostních práv (obdobně jako u bolestného a ztížení společenského uplatnění či u stanovení hodnoty autorského díla nebo předmětu průmyslového vlastnictví), jeho vyjádření peněžním ekvivalentem způsobuje, že jde o osobní právo majetkové povahy.

Z těchto důvodů odvolací soud na rozdíl od soudu prvního stupně dospěl k závěru, že v souladu s ustanovením § 100 odst. 2 obč. zák. právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích podle ustanovení § 13 odst. 2 obč. zák. promlčení podléhá.

Podle ustanovení § 101 obč. zák., pokud není v dalších ustanoveních uvedeno jinak, je promlčecí doba tříletá a běží ode dne, kdy právo mohlo být vykonáno poprvé.

Ze skutkových zjištění, která nejsou zpochybněna v odvolacím řízení, je zřetelně patrné, že neoprávněný zásah v dané věci byl ukončen přerušením výkonu trestu odnětí svobody 8. 2. 1996, tedy žalobce mohl své právo včetně práva na uplatnění náhrady nemajetkové újmy v penězích vykonat 9. 2. 1996 a od tohoto dne běží obecná tříletá promlčecí lhůta. Žalobce ovšem svou žalobu podal teprve 24. 3. 2000, tedy po uplynutí promlčecí lhůty, a z těchto důvodů se žalovaná důvodně námitky promlčení dovolala.

Odvolací soud proto podle ustanovení § 220 odst. 1 o. s. ř. rozsudek krajského soudu v odvoláním napadené části změnil tak, že se žaloba na zaplacení nemajetkové újmy v penězích ve výši 100 000 Kč zamítá.